

Alver, Bente Gullveig, and Torunn Selberg. *Trends in research on folk medicine in the Nordic countries.* – Ethnologia Scandinavica 1987 p. 59-70.

In deze literatuurstudie wordt de ontwikkeling beschreven van het volkskundig onderzoek naar volksgeneeskunde sinds de negentiende eeuw in de Scandinavische landen. Aanvankelijk werd dit onderwerp als onderdeel van het volksgeloof bestudeerd. Langzamerhand heeft het zich daarvan losgemaakt en kwam de nadruk meer en meer te liggen op de analyse van de overeenkomsten in de volksgeneeskunde en de wetenschappelijk georiënteerde geneeskunde. Daarbij werd uitgegaan van de evolutionistische zienswijze dat volksgeneeskunde en 'officiële' geneeskunde twee verschillende stappen in het evolutieproces waren. Pas in recente tijd, nu de volksgeneeskunde voor veel mensen de status van alternatieve geneeskunde gekregen heeft en de volkskunde zelf het belang van functionele analyses van culturele verschijnselen is gaan inzien, zijn de medische aspecten in het onderzoek naar de achtergrond verdreven. Op de voorgrond staan nu het bestuderen van de ideeën en houdingen van de mens tegenover alternatieve geneeswijzen en de functie van de volksgeneeskunde in een samenleving met een hoog ontwikkelde gezondheidszorg.

Arnstberg, Karl-Olov. *Research models and popular models.* – Ethnologia Scandinavica 1987 p. 3-10.

De discussie uit de jaren zestig en zeventig over de mogelijke objectiviteit van de wetenschappelijke onderzoeker – met in het verlengde daarvan diens subjectiviteit – wordt in dit artikel met het begrippenpaar 'research' en 'popular' model op een theoretischer niveau voortgezet, zij het dat de begrippen van een enigszins andere inhoud zijn voorzien. Er wordt het verschillende perspectief ten opzichte van de realiteit mee uitgedrukt waarmee de onderzoeker zich van 'de gewone man' onderscheidt. Arnstberg geeft aan dat de volkskundige uit het verleden voornamelijk het 'popular model' hanteerde, terwijl hij in recente tijd meer analytisch georiënteerd is. In tegenstelling tot de antropoloog die vreemde culturen bestudeert en derhalve vrijwel gedwongen is zich van externe observatie te bedienen, kan het voor de volkskundige vruchtbaar zijn om het perspectief van beide modellen – namelijk dat van observator en van participant – te benutten.

Bax, Mart. *Return to mission status? Religious reality and priestly perception in catholic Dutch Brabant.* – Ethnologia Europaea 18 nr.1 (1988) p.73-79.

Volgens Bax wordt de steeds verder gaande uittocht uit Brabantse parochiekerken door zowel sociale wetenschappers als religieuze leiders verkeerd geïnterpreteerd. Men ziet het als een signaal van een ontkerstening van Brabant, terwijl er in werkelijkheid een verschuiving heeft plaats gevonden in kerkbezoek van de parochiekerken naar kloosterkerken en kapellen. In die kloosterkerken vinden de gelovigen wél de aandacht voor bepaalde devoties die elders weggesaneerd zijn. De cijfers die Bax hierbij presenteert, laten die verschuiving duidelijk zien. Tegelijk echter blijkt uit deze cijfers ook een afname van het totale kerkbezoek. Hierop en op de mogelijke oorzaken van deze afname gaat dit artikel echter niet in.

Becker, Siegfried. *“Wie es der Wahlspruch unseres Gesindes sey”. Zum Verhältnis von sozialer und familiärer Disziplinierung im Sozialisationsprozeß der agrarischen Gesellschaft.* – Zeitschrift für Volkskunde 84 nr. 2 (1988) p. 169 - 188.

In het verleden hingen verschillen in machtsstructuur tussen agrarische gemeenschappen nauw samen met verschillen in het erfrecht. In dit artikel worden de consequenties van een erfstelsel waarbij het bedrijf niet onder de kinderen verdeeld wordt maar in z'n geheel aan slechts één erfgenaam nagelaten wordt, geanalyseerd met het oog op de in die samenleving gangbare arbeidsverhoudingen, de opvoeding van de kinderen, de relaties binnen het gezin en de heersende sociale mentaliteit.

Brakel, J.P. van. *Het is goud wat er blinkt! Een bijdrage tot de geschiedenis van het Katwijkse klederdrachtsieraad.* – Jaarboekje voor de geschiedenis en oudheidkunde van Leiden en omstreken 80 (1988) p. 215-223; 3 ill.

Voor het bestuderen van de sieraden die door Katwijkse vrouwen in de achttiende en negentiende eeuw werden gedragen bleek de boedelinventaris de meest bruikbare bron. Een poging om ook in andere bronnen, zoals de kasboeken van de Leidse goudsmeden, informatie te vinden bleek weinig succesrijk.

Bringéus, Nils-Arvid. *Perspektiven des Studiums materieller Kultur.* – Jahrbuch für Volkskunde und Kulturgeschichte 29 (1986) p.159-174.

Wil men de materiële cultuur op een wijze onderzoeken die zowel recht doet aan de voorwerpen als aan de ideeën eromheen, dan dient men volgens Bringéus naast een aantal oudere onderzoekersperspectieven (zoals esthetische aspecten, de verspreiding van het voorwerp) ook enkele jongere benaderingswijzen in de beschouwing te betrekken. Uitvoerig staat hij vervolgens stil bij de betekenis van de context, de gebruiksfunctie, de symboolfunctie en de subjectieve waarde van de voorwerpen.

Christiansen, Palle Ove. *Construction and consumption of the past. From 'Montaillou' to 'The name of the Rose'.* – Ethnologia Europaea 18 nr.1 (1988) p. 5-24.

Het laatste decennium tekent zich binnen de geschiedwetenschap een richting af die voornamelijk geïnteresseerd is in het beschrijven van gebeurtenissen op microniveau, waarbij de meeste aandacht uitgaat naar individuen en hun relaties en denkbeelden. Bekende voorbeelden daarvan zijn de werken van Le Roy Ladurie (Montaillou), Ginzburg (De kaas en de wormen) en Davis (The return of Martin Guerre). Christiansen keurt deze ontwikkeling af, en beziet daarbij vooral het werk van Ladurie met een uitermate kritisch oog. Laduries studie is volgens Christiansen ahistorisch. Het dorp Montaillou wordt gepresenteerd als een op zichzelf staand geheel, los van invloeden van buiten. Binnen dit dorp worden de – interessante – persoonlijke relaties, opvattingen en bezigheden beschreven van een groot aantal dorpelingen, maar meer ook niet. Ook geeft Ladurie de indruk dat het leven in Montaillou niet veel verschilde van dat in andere middeleeuwse dorpen, terwijl de verschillen alleen al tussen Zuid- en Noord-Frankrijk enorm waren. De geschiedenis gaat op deze wijze weer terug naar de tijd dat een goed verhaal op de eerste plaats kwam en het kritisch bewerken van de bronnen en het plaatsen van het onderwerp binnen een bredere context van minder belang was of zelfs in het geheel geen rol speelde. Christiansen vindt dat, na de teleurstelling over de grote theoretische concepties van de jaren zestig, een begrijpelijke, maar daarom niet minder gevaarlijke ontwikkeling.

Ek, Sven B. *Urban studies and Swedish ethnology.* – Ethnologia Scandinavica 1987 p. 11-22.

Ek beschrijft de opkomst en de belangrijkste resultaten van de 'stadsetnologie' in de Scandinavische landen. Hij constateert dat deze richting, die zijns inziens uiterst belangwekkend is voor het onderzoek naar het proces van culturele verandering, zich tot nu toe voornamelijk bezig heeft gehouden met verschijnselen die zich binnen de stad afspelen, maar niet met de stad zelf. Zo is er wel onderzoek gedaan naar de arbeidersklasse, naar vrouwen- of jeugdcultuur, maar niet naar

stedelijke systemen of bijvoorbeeld naar de oorzaken waardoor de stad de culturele uniformiteit heeft doen toenemen.

Gyr, Ueli. *Touristenkultur und Reisealltag. Volkskundlicher Nachholbedarf in der Tourismusforschung.* – Zeitschrift für Volkskunde 84 nr. 2 (1988) p. 224-239.

Na een korte bespreking van het weinig omvangrijke cultuurwetenschappelijk onderzoek dat tot nu toe gedaan is naar de culturele betekenis van het toerisme en het reisgedrag van vakantiegan- gers, bespreekt Gyr, op grond van eigen ervaringen met clubvakanties en georganiseerde groeps- reizen, een aantal aspecten die volgens hem door de volkskunde nader geanalyseerd zouden moeten worden, zoals het gedrag van de toeristen, dat tal van geritualiseerde kenmerken vertoont, en de geselecteerde bezienswaardigheden, die vaak volgens een min of meer vast patroon aan- geboden en waargenomen worden.

Jeggle, Utz. *Eßgewohnheit und Familienordnung. Was beim Essen alles mitgegessen wird.* – Zeitschrift für Volkskunde 84 nr. 2 (1988) p.189 - 205.

Het verzoek van een energiebedrijf in Zuidwest-Duitsland aan zijn klanten om weekmenu's op te sturen leverde meer dan duizend inzendingen op. Omdat het materiaal nauwelijks meer toeliet dan een kwantitatieve analyse van producten en gerechten, werden als aanvulling 37 interviews afge- nomen met het doel de invloed te onderzoeken die de regio, de sociale groep en een eventuele werkring van de huisvrouw op de betekenis van de maaltijd voor het gezin had. De agrarische bevolking bleek zich het minst van de culturele betekenis van de maaltijd bewust te zijn: eten ziet ze voornamelijk als een lichamelijke noodzaak; tegelijkertijd houdt ze echter ook het meest vast aan de samenstelling en bereidingswijze van de maaltijd die van jongsaf geleerd is. Hoewel men in kleinburgerlijke en burgerlijke kring uiterlijk minder aan traditie lijkt te hechten, blijkt de dieper liggende betekenisstructuur van de maaltijd ook bij hen tal van regels te kennen en minder vrij te zijn dan men op het eerste gezicht zou denken.

Könenkamp, Wolf-Dieter. *Natur und Nationalcharakter. Die Entwicklung der Ethnographie und die frühe Volkskunde.* – Ethnologia Europaea 18 nr.1 (1988) p. 25-52.

Over het algemeen wordt de achttiende-eeuwse statistiek als de voorloper van de Duitse volks- kunde gezien. Könenkamp wijst op een tweede wetenschappelijke richting die aan de wieg van de volkskunde heeft gestaan, de etnologie. Statistiek en etnologie waren beide weer afsplitsingen van de geografie, die zich bezig hield met de bestudering van landen en volkeren. De statistiek richtte zich meer op de behoefte van de overheid naar duidelijke gegevens over bevolking en econ- omie, terwijl de etnologie vooral de verschillen in karakter tussen landen en streken bestu- deerde. Al aan het eind van de achttiende eeuw tekende zich daarbij een scheidslijn af tussen ener- zijds degenen die, door de klimaattheorie van Montesquieu, geïnspireerd de omstandigheden die dit karakter konden veranderen benadrukten en anderzijds degenen die juist de onveranderlijkheid ervan naar voren brachten, zoals Herder. In Duitsland vormt zich in het begin van de negentiende eeuw rond deze laatste opvatting een stroming die uiteindelijk volkskunde genoemd gaat worden. De wetenschappers die uitgaan van verandering worden ingedeeld bij de historici.

Könenkamp, Wolf-Dieter. *Volkskunde und Statistik. Eine wissenschaftsgeschichtliche Korrektur.* – Zeitschrift für Volkskunde 84 nr. 1 (1988) p. 1-25.

Algemeen wordt aangenomen dat achttiende-eeuwse statistische beschrijvingen de vroegste we- tenschappelijke voorbeelden zijn van volkskundig onderzoek, een aanname die extra wordt on- dersteund door het gebruik van de term 'volkskunde' in deze onderzoeksverslagen. Könenkamp betoogt in dit artikel dat voor het ontstaan van het vak 'volkskunde' aan twee voorwaarden moest zijn voldaan: 1. 'volk' of operationalisering daarvan staan in de beschouwingen cen- traal; 2. het geografische gebied is beperkt tot het eigen vaderland. Na kritische bestudering van

de vroegste verwijzingen naar de term 'volkskunde' komt de schrijver tot de conclusie dat in de statistische studies pas aan genoemde voorwaarden werd voldaan met de politieke en culturele verschuivingen als gevolg van de Franse Revolutie. Van 'volkskunde' als wetenschappelijke discipline kan daarom beter niet eerder gesproken worden dan vanaf het begin van de negentiende eeuw, de bloeitijd van het Duitse nationale gevoel.

Kooi, Jurjen van der. *De duivel en de dienstmeid. Absolute tijd versus relatieve tijd bij het historisch volksverhaalonderzoek.* – Driemaandelijkse bladen 39 nr. 1 (1987) p. 1-25.

Van der Kooi pleit voor versterking van de historische documentatie van volksverhalen, aangezien die de verklaring voor hun verspreiding kan geven. Door de vondst van een versie van 'De duivel en de dienstmeid' (Sinninghe 1176*, Van der Kooi 1191B*) in een Groningse almanak uit 1856 toont hij aan dat dit hoofdzakelijk in het noordoosten van Nederland opgetekende verhaal teruggaat op de versie in de *Niederländische Sagen* van J.W. Wolf uit 1843.

Kooi, Jurjen van der. *Een rechter Tie-zaak in Drenthe. Chinese volksverhalen in het westen; een probleemveld.* – Driemaandelijkse bladen 39 nr. 3-4 (1987) p. 133-157.

Van het volksverhaaltipe 'spijkermoord komt uit' zijn in Nederland twee negentiende-eeuwse versies overgeleverd in een Groningse en in een Gelderse almanak. Buiten Nederland komt dit verhaaltipe alleen voor in Finland en in China. De opbouw rond eenzelfde reeks specifieke motieven maakt het volgens Van der Kooi aannemelijk dat er sprake is van een genetisch verband tussen de Chinese en de Europese varianten. Dit brengt hem op het terrein van de problematiek over de migratie van volksverhalen, in het bijzonder die in de richting van en vanuit China. Terwijl de Chinese volksverhaalkundige Nai-tung Ting van mening is dat de meerderheid van de in China opgetekende typen vanuit het westen geleidelijk China hebben bereikt, wijst volgens Van der Kooi het regelmatig voorkomen van in China bekende typen in Europese bronnen juist op een oost-west-beïnvloeding, zeker wanneer de stof teruggaat op Chinese teksten met een hogere ouderdom. In tegenstelling tot Ting houdt Van der Kooi, als geleidelijke diffusie niet aantoonbaar is en als een even oude verhaaltraditie aan een van beide zijden ontbreekt, rekening met verspreiding via plotselinge grote sprongen. Hij denkt daarbij bijvoorbeeld aan de invloed van verhalen van reizigers op de China-receptie in het westen, en aan vertalingen van Chinese vertelstof in reisliteratuur en verspreiding daarvan in belletristiek en almanakken. Om hierin meer duidelijkheid te krijgen pleit Van der Kooi tenslotte voor een inventarisatie van schriftelijk en mondeling overgeleverde Chinese volksverhalen in Europa.

Molen, J.R. ter. *Zilveren poppegoed; speelgoed voor jong en oud.* – Antiek 23 nr. 1 (1988) p. 11-17; 7 ill.

In de zeventiende en achttiende eeuw kende het in grote aantallen vervaardigde miniatuurzilver of poppegoed een grote populariteit. In de literatuur wordt gesteld dat dit poppegoed, bestaande uit gebruiksvoorwerpen in miniatuur en groepjes met menselijke figuren, slechts gebruikt werden bij de inrichting van poppenhuizen en als verzamelobject van volwassenen. Aan de hand van een aantal voorbeelden toont Ter Molen aan dat dit zilveren speelgoed ook bestemd was voor jonge kinderen.

Post, P.G.J. *Iconisering of ontbeelding? Enkele notities over de ontwikkeling van de beeldzijde van bidprentjes met de ikoon als invalshoek.* – Jaarboek voor liturgie-onderzoek 4 (1988) p. 235-277; graf., tab., ill.

Enerzijds is er in onze tijd een 'religieus ontbeeldingsproces' aan de gang, anderzijds neemt de interesse voor iconen en andere religieuze afbeeldingen juist toe. Zo wordt bijvoorbeeld de beeldzijde van bidprentjes gaandeweg soberder van uitvoering, terwijl de belangstelling ervoor juist sterk aan het groeien is. Om een bijdrage te leveren aan de oplossing van deze tegenstrijdigheid

onderzoekt de schrijver een familiecollectie van in totaal 1348 bidprentjes, verzameld in en rondom Blaricum gedurende de periode 1850-1988. Na inventarisatie en beschrijving destilleert Post een formele ontwikkelingslijn uit dit materiaal. Deze dient als basis om op te klimmen naar een abstractieniveau waar de inhoud, functies, betekenissen en waarden van deze prentjes raken aan de belevingswereld van degenen die ze ooit gebruikten. Met behulp van een computer-analyse blijkt het materiaal qua functie in een aantal verschillende clusters uiteen te vallen. De twee belangrijkste zijn die waarin de decor-functie van de prentjes voorop staat en die waarin het accent valt op de cultus-functie. Nadere bestudering van de ontwikkeling van beide clusters leert dat de cultus-functie terrein aan het verliezen is ten gunste van de decoratieve, illustratieve en verhalende functie. Het antwoord op de vraag in de titel, 'Iconisering of ontbeelding?', luidt dus nu: ont-iconisering!

Romme, M.M. *Charivari en patriottisme. Een nieuw perspectief.* [In:] Gerard Rooijackers e.a. (red.), *Voor 'Brabands Vryheyd'. Patriotten in Staats-Brabant.* 's-Hertogenbosch 1988, Stichting Brabantse Regionale Geschiedbeoefening, p. 105-121; 3 ill.

Romme behandelt een drietal charivari's in Oss, Vierlingsbeek en St. Oedenrode aan het einde van de achttiende eeuw. Het gaat hier om politieke charivari's, om een politisering van deze tot dan toe op de huiselijke sfeer gerichte actievorm. De auteur verwijst naar Charles Tilly die voor Frankrijk eveneens een dergelijke politisering constateerde, zij het pas in de eerste helft van de negentiende eeuw. In zijn analyse laat Romme zien hoe de drie protesten (één keer tegen een patriotse notabele, twee keer tegen een oranjegezinde bestuurder) tot Tilly's 'traditionele' repertoire van actievormen gerekend moeten worden. Zij vonden steeds plaats voor het huis van het slachtoffer, feesten dienden als aanleiding en overheidsgedrag werd althans in één geval geïmitteerd. Van belang is hoe de auteur de achterstelling van de katholieken in Staats-Brabant in zijn analyse betreft. Het katholieke ressentiment tegen de gereformeerde overheersing was aanzienlijk. Na de Bataafse omwenteling in 1795 zouden die gevoelens tot uiting komen in lokale bezoedelings- en reinigingsrituelen. Hier konden zelfs vergelijkingen worden getrokken met verwante, door Natalie Davis onderzochte rituelen in het zestiende-eeuwse Lyon. Zo zouden katholieken in Heeze hun gevoeg doen in de gereformeerde kerk, terwijl hun geloofsgenoten elders de kerkvloer openbraken om de lijken van gereformeerden uit deze, voor hen gewijde ruimte te verwijderen. Datzelfde ressentiment, aldus Romme, lag ten grondslag aan de gebeurtenissen in St. Oedenrode en Oss.

Rudolph, Wolfgang. *Reinhard Peesch (1909-1987) †.* – Zeitschrift für Volkskunde 84 nr. 1 (1988) p. 105-106.

In memoriam. Reinhard Peesch behoorde samen met Wolfgang Steinitz en Wilhem Fraenger tot de meest prominente medewerkers van het naoorlogse 'Institut für deutsche Volkskunde' te Berlijn (DDR). Van 1967 tot zijn emeritaat in 1974 had hij de leiding van het instituut. Peesch heeft vooral naam gemaakt op het terrein van de volkskunst en de maritieme volkskunde.

Verrips, Kitty. *Mentality and power balances. The development of tenant's attitudes on a Dutch estate.* – Ethnologia Europaea 18 nr.1 (1988) p.59-71.

Op het landgoed 'Eeckeren' in Salland zijn de economische en juridische verhoudingen tussen landheer en pachters de afgelopen vijftig jaar drastisch veranderd. Verrips beschrijft, zoals eerder in haar boek *Over heren en boeren* (1982), eerst hoe deze verhoudingen wat betreft bezit, arbeidsverdeling, solidariteit en hiërarchie in het verleden precies lagen. Daarna laat ze zien dat vooral door in de jaren vijftig uitgevaardigde wetten met betrekking tot gepachte grond de pachters veel meer zeggenschap kregen over het land. Tegelijkertijd konden boeren door de invoering van de AOW op hun 65ste afstand doen van de boerderij, wat voor het gezinsleven grote consequenties had. (Van driegeratie-familie naar kerngezin). Verrips toont aan dat deze veranderingen

ook een revolutie in de mentaliteit van de pachters teweeg heeft gebracht. Werden zij in de jaren vijftig nog beschreven als gesloten, argwanend en conservatief, nu is Eeckeren een dorp met een hoge scholingsgraad waar het boerenbedrijf op een moderne manier uitgeoefend wordt. Het dorp, waar vroeger pachters en dagloners in twee gescheiden werelden leefden, is nu een eenheid geworden, maar wel een eenheid die zich als katholiek eiland in een voornamelijk protestantse omgeving uiterst assertief opstelt ten opzichte van de buitenwereld. Hierin is een nieuwe solidariteit gevonden.